

УДК 27-534.3

821.163.41-97

27-36:929 Сава, свети

271.2(497.11 Нови Пазар) „19/20“

https://doi.org/10.18485/ccs_cs.2023.20.20.43**Нина Аксић**

Етнографски институт САНУ, Београд

e-mail: nina.aksic@ei.sanu.ac.rs

АКТУЕЛИЗАЦИЈА И МАРГИНАЛИЗАЦИЈА РАСТКА НЕМАЊИЋА – СВЕТОГ САВЕ У НОВОМ ПАЗАРУ ОД ПОЧЕТКА XX ВЕКА ДО ДАНАС*

Апстракт: У раду ће бити представљени процеси актуелизације и маргинализације Растка Немањића – Светог Саве кроз празновање Савиндана и именовање установа у Новом Пазару од почетка XX века до данас. Приказаћемо начине и измене празновања школске славе у школама у Новом Пазару узроковане одређеним променама у друштву, као и народна и верска светковања Савиндана. Биће указано и на губљење лика Светог Саве са јавне сцене Новог Пазара или на промену имена, што ће бити посебно коментарисано у оквиру политичко-друштвено-културних промена. Циљ рада је представљање утицаја историјских и актуелних друштвено-политичких околности на (не)актуелизовање лика Светог Саве. Сагледавањем са културолошког аспекта, биће покушано да се представи и повезаност утицаја политике и „потребе“ друштва за ревитализацијом вере, па и култа Светог Саве у датом тренутку.

Кључне речи: Растко Немањић – Свети Сава, Нови Пазар, промене, називи, прославе, XX и XXI век.

Средњовековна српска држава – Рашка, зачета са Стефаном Немањом, а на чијој територији се данас простире Нови Пазар, може се сматрати бастионом српске културе и вере, посебно имајући у виду тамошње порекло принца, монаха, државника, просветитеља, „најдражег српског учитеља“,¹ духовног оца² и утемељивача Српске Православне Цркве и њеног првог поглавара – Саву Немањића.³ Према предању, Растко Немањић рођен је око 1175. године у тадашњој српској престоници Расу, на месту данашњег села Мишчиће, надомак Новог Пазара, данас у већински српском крају Дежеви, подно планине Голије.

Године 1191. Растко Немањић постаје монах Сава на Светој Гори. Након шеснаест година монаштва враћа се у Србију (1207. године) као архимандрит, поневши мошти свога оца са собом, да би затим и измирио завађену браћу.⁴ Повратком у родни

* Овај текст је резултат рада у Етнографском институту САНУ, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС, а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години, број: 451-03-68/2022-14/200173 од 04.02.2022.

1 Више о Светом Сави као учитељу и оснивачу школа видети у: Маринковић 1995.

2 О духовним поукама које нам је оставио Свети Сава, поготову према младима и држави, више видети у: Јеротић 2018.

3 О лику и делу Светог Саве више видети нпр. у: Радовић и др., ред. 2007. и Тодоровић 2012.

4 Више о овоме видети у: Радовић и др., ред. 2007.

крај започео је, пре свега, са старањем о духовном, а онда и о материјалном препороду тога простора. Значај делања Светог Саве за српске земље, за Србе, али и за све оне који су живели на овим просторима био је разноврстан и богат у верском (1219. године постаје први српски архиепископ), националном, дипломатском, књижевном, образовном, здравственом и, најшире узев, у културном смислу.⁵ Ипак, овај значај, изгледа, остаје урезан у свести народа са простора данашњег Новог Пазара само до измештања владарске породице средњовековне српске државе са ове територије. Након измештања владарске породице, на овоме простору остају зидине некадашњих утврђења Раса, цркве и манастири, као и гробља, а гради се један сасвим нови, другачији свет. Наиме, долазак Османлија учинио је да се на делу некадашње српске средњовековне територије, почев од друге половине XIV века, почне губити „чак и име места Рас, а јавља се ново име Трговиште. Током владавине Мехмеда II, 1459. године, Турци заузимају Трговиште“.⁶ Поред Трговишта, Иса-бег Исхаковић, турски војсковођа, оснива нови град Јењи Базар (Нови Пазар). До краја XV века развијала су се оба града истовремено, да би од тада Нови Пазар почео значајно да јача на штету Трговишта, те да све више преузима његово место. Тако се 1461. године и званично јавља назив за град Јењи Базар (Нови Пазар), сачињен од бројних махала, чаршија, хамама, џамија и др. Поред другачијег архитектонског уређења, временом се све више мења и структура становништва – повећава се, па и преовлађује број становника исламске вероисповести, а осећа се и све већи утицај других народа услед развоја трговине и рударства,⁷ што све временом утиче на то да се почиње мењати и политичко-административно уређење, па се чак уводе и закони који условљавају све мању слободу православног живља. Све ово је, вероватно, утицало на то да се утицај средњовековне српске државе, па и светосавља, на овој територији готово у потпуности изгубе из народне свести.

Суштински, Свети Сава је све до XX века, тј. до краја балканских ратова и повлачења Османлија са ове територије, на овоме простору био скоро потпуно непознат или су његови лик и дело били потиснути. Та чињеница је била повод да се позабавимо истраживањем и представљањем разлога, начина и услова, те значаја „повратака“ и поновног „путовања“ Светог Саве на овој територији после седам векова, али сада само кроз називе појединих установа и кроз прослављање његовог имена и дела.

Растко Немањић – Свети Сава у Новом Пазару у првој половини XX века

Школска слава. Сазнања о Светом Сави као првом српском просветитељу, српском учитељу, државнику и дипломати и др. довела су српски народ до жеље да се он прославља као заштитник свих школа.⁸ Тако је школска слава Свети Сава први пут прослављена у Земуну 1812. године,⁹ а „у Милошевој Србији“ 1827. године, док Совјет тринаест година касније Светог Саву „законом из 1840. проглашава заштитником свих школа у Србији, чиме добија општи значај као заштитник просвете“.¹⁰ Када је у питању територија Новог Пазара, до првих података о прослављању школске славе долазимо у

5 О ширини делатности Светог Саве и његовом значају за народ и државу више видети у: Радовић и др., ред. 2007.

6 Аксић, 2018, 8.

7 О трговачким везама видети више у: Kahrović Jarebićanin 2014; Пантић 1978.

8 Више о овоме видети у: Благојевић 2019; Прелић 1998; Стојанов 2009/2010.

9 Више о првој прослави у Земуну и историјат почетака прославе Светог Саве, видети у: Кораћ 1992; Тенеска 1998; Стојанов 2009/2010; Милутиновић 1996.

10 Благојевић, 2019, 274.

Архиву Југославије, а они се тичу њеног прослављања од 1921. године у новопазарској Гимназији, па све до 1935. године. Могуће је да су прославе одржаване и неку годину раније,¹¹ јер је школа почела са радом 1913. године, али о томе засад немамо података.¹² За прославу Светог Саве 1931. године наилазимо и на описан програм у коме се назире национална нота, представљена у виду подстицања заједништва и братства, као и величања Краљевине Југославије:

„Светосавска приредба: На прослави пре подне: Говор, Хорске песме – Народна и Светосавска химна, Хеј Словени, Сплет народних мелодија од Д. П. Илића, Декламације. На забави: Песме, Декламације, Соколске вежбе, Жива слика – Девет домовина“.¹³

Упоређујући представљени програм са програмима у другим мањим местима у Србији, увиђају се поједини заједнички елементи, али и разлике. Наиме, иако је у неким местима, чак скоро две деценије раније, школска слава садржала и елементе религијског обреда (сечење славског колача, паљење свеће, спремање кољива и др.), као и елементе друштвеног ритуала (домаћини – колачари, ручак, учешће ученика и родитеља, као и виђенијих људи),¹⁴ овде ти елементи изостају. У случају прославе школске славе у Новом Пазару уочавамо елементе забаве – музику и игру, али не у потпуности „онарођене“, препуштене случају, већ је реч о контролисаној и стриктно организованој забави, на којој се окупљају ученици и њихови родитељи, па и виђенији људи из места.

Институције и улице са именом Светог Саве. Бурна историјска дешавања на територији данашњег Новог Пазара, у којима се у потпуности изменила структура становништва, као и вероисповест, па самим тим и култура у најширем смислу, донела су велике промене још пре XX века и у односу на култ Светог Саве. Пре свега треба имати у виду да територија Новог Пазара подразумева и велики број сеоских насеља, већином по брдско-планинским пределима, као и да је већину српског становништва до Другог светског рата чинило изузетно сиромашно сеоско становништво, готово потпуно необразовано, које није имало додира са дешавањима у граду и његовим културним стандардима, па тако ни са светосављем. Такође, велики утицај на непостојање свести о Светом Сави имала је и дужина опстанка османске владавине, па са тиме и њених закона и њене културе на овом простору. Наиме, Нови Пазар је под османском влашћу био скоро пола века дуже него већина територије Србије (не рачунајући нашу јужну покрајину).¹⁵ Овоме иде у прилог и сазнање да се Свети Сава готово и не помиње у народној традицији на датом простору. На неколике податке о обичајима везаним за Савиндан и о народним причама у вези са Светим Савом наилазимо у тексту Х. Дердемеза, у коме се говори о крајевима који припадају Сјеници, Студеници и Ивањици, док о новопазарском крају ту

11 У Србији се чак и за време Првог светског рата славио Свети Сава, а у Краљевини СХС „програми свечаности били су све богатији и разноврснији. (...) Биле су то својеврсне смотре дечјег уметничког стваралаштва“ (Тенеска 1998, 18).

12 Више о обележавању Светог Саве у новопазарској Гимназији видети у: Архив Југославије (АЈ), Фонд Министарства Просвете Краљевине Југославије (66), 803, 9934/21 и АЈ, 66, 804, 1923–35.

13 АЈ, 66, 804, 03. 01. 1931, 5877/31.

14 Више о обрасцу прославе Светог Саве – школске славе у хомољским селима видети у: Павковић 1984.

15 Новопазарски санџак био је окупиран од сртане Аустроугарске монархије од 1878. до 1908. године, када се поново враћа под власт Османског царства, под чијом управом остаје све до 1912. године.

нема помена.¹⁶ Такође, када су у питању топоними, и они се претежније помињу у вези с другим крајевима Србије, а посебно Студенице, која је постала центар српске културе након повратка Светог Саве са Свете Горе.¹⁷ Још један од разлога неактуелности култа Светог Саве на територији данашњег Новог Пазара јесте и поменуто „измештање“ Светог Саве у студенички крај, а затим и у милешевски – преносом његових моштију. Дакле, не можемо рећи да Османлије, али и муслимани са наших простора, нису имали страхопоштовања према моштима и култу Светог Саве, међутим, подаци који се тичу реченога односе се на милешевски крај, док је новопазарски крај у том периоду полако потискивао сећање на Светог Саву.¹⁸

Међутим, XX век је са собом донео нове друштвено-политичко-културне изазове и промене на територији Новог Пазара. Српско становништво се знатније окреће већим центрима у Србији и постепено прима културне и национално освешћеније утицаје. Тако, на помен Светог Саве наилазимо непосредно пред почетак балканских ратова, и то у градској средини. Наиме, Срби су имали „Друштво 'Свети Сава', које је основало библиотеку и читаоницу у парохијском дому“.¹⁹ Дакле, важно је приметити да су се активности српског народа које су се тичале општег образовања, па и верског, до балканских ратова скоро искључиво одвијале у оквиру црквених просторија.²⁰ Након балканских ратова, посебно са формирањем световних, тј. народних школа – основних и средњих, па и Гимназије (1913. године, што је прва световна средња школа на српском језику), положај Срба се побољшава,²¹ а самим тим и њихова културна традиција јача. Тако се и Свети Сава коначно „враћа“ у ове пределе из којих је потекао.

Давање имена Светог Саве једној улици, чиме се он враћа у свакодневну праксу и поново у њој помиње, сведочи о томе да се након 1912. године значајно мења политичко-идеолошко-културна слика Србије. Ове промене се дешавају у оквиру тежње државне власти, тј. идеолошких смерница, да се очувају националности, али и да народ поштује заједништво и да га се држи. Наиме, једна улица у Новом Пазару, која припада подручју око данашњег Градског парка, носи име *Свети Сава* од 1912. године. Иако су бројне улице промениле своје називе након балканских ратова и Првог светског рата, те понеле имена значајних личности и места аустроугарске империје, да би, пак, након Другог светског рата најчешће добијале називе хероја из НОБ-а, ова улица је задржала свој предратни назив све до данашњих дана.²²

Растко Немањић – Свети Сава у Новом Пазару у периоду социјализма

Нове политичко-идеолошке, културне и економске промене у Новом Пазару догодиле су се након Другог светског рата. Комунистичка, па затим и социјалистичка

16 Више о овоме видети у: Дердемез 1991.

17 Више о топонимима везаним за име Светог Саве видети у: Шкриванић 1977.

18 Више о поштовању култа Светог Саве код муслимана и Османлија видети у: Зиројевић 1998 и Ђорђевић 7, 8. и 9. јануар 1935.

19 Мушовић, 1979, 42.

20 У Новом Пазару је крајем XIX века постојала једна српска мушка школа, као и женска школа, која је радила до 1912. године, а девојке су у њој училе женски ручни рад.

21 Након 1912. године оснивају су две основне школе, а касније и још неке у приградским и сеоским местима. Нове политичко-идеолошке тенденције у Србији имале су одраза и у новопазарском крају, те су ове школе „биле јединствене народне школе за све националности и вере, за мушку и женску децу“ (Малетић 1969, 432). Године 1913. основана је Гимназија, али и вечерња трговачка школа и женска занатска школа, „која је била под надзором 'Кола српских сестара'“ (Аксић 2018, 24).

22 Више о називима улица и махала видети у: Радовић 1994, 191–202.

идеологија са собом су донеле промене у, пре свега, идеолошком смислу – пропагирање једнакости, братства и јединства и сл., као и у политичко-економско-културном смислу – запошљавање у фабрикама и великим фирмама, јачање радног, социјалистичког човека, спремног да заради и потроши, стварање потрошачког друштва, преобликовање породичних односа, преобликовање односа према народној и верској традицији, развијање града на уштрб села, друштвену унификацију у најширем смислу и јачање колективизма и др. Са свим претходним у вези јесте и губљење свести о традицији – народној и верској, као и њено потирање, посебно на подручју града, тј. „селективан и цензуран однос према културној баштини под притиском социјалистичке догме, измењено стање политичке и културне (само)свести српског народа“;²³ и др. Тако, култ Светог Саве остаје у доменима обележавања у оквиру верских свечаности, у цркви. Власти су по завршетку рата покушале да измене празновање школске славе и на овај начин се представе мање радикалним у смислу потпуног потирања верске традиције. Ипак, већ две до три године након рата, прослава школске славе у потпуности се изобичајила. Како би се чинило да цензура није потпуна и јавна, власт није променила назив једине улице у Новом Пазару са именом Светог Саве, па је чак и једној основној школи почетком седамдесетих година дала име „Растко Немањић Сава“. Све ово било је добро промишљено и највероватније је имало за циљ представљање владајуће идеологије као оне која није рестриктивна, која нуди слободу и једнакост, па макар у овом смислу биле и само привид.

Школска слава. Како налазимо у многим записима, у Србији „последње школске славе и светосавске приредбе и забаве су одржане непосредно после Другог светског рата“;²⁴ за високе званице 1945. године „у дворани Народне скупштине за све земље југословенске федерације“;²⁵ а уопште јавно „последња светосавска светковина одржана је 1947. године“.²⁶ Тако, и у Новом Пазару последње помене о школској слави, али и о предлогу њеног новог концепта, налазимо 1946. године у обавештењу које је Окружни одбор Уједињеног савеза антифашистичке омладине Србије упутио Среском одбору УСАОС-а.²⁷

„Дакле, достављају се упутства о празновању Св. Саве, али искључиво као просветне, а не верске свечаности. Важно је поменути да поред изостављања верских обреда, литургије и др. у рефератима о Св. Сави се мора говорити као о просветном раднику и државнику, а не као о светитељу. Након преподневног програма, требало је у свакој школи да се изнесе анализа рада са свим подацима. О преформулисању празника Св. Саве у социјалистички празник говори и чињеница да је тога дана акценат стављен на акцију УСАОС-а у којој се давао прилог за ову организацију и читав град китио ’у корист УСАОС-а’, а чак приходи од вечерњих приредби културних група одлазили би у фонд УСАОС-а“.²⁸

Покушај промене садржаја празновања школске славе представља веште маневре политичких власти и њихове идеологије. Нажалост, за наредне године немамо

23 Алексић, 2019, 170.

24 Недељковић, 1990, *Савиндан*.

25 Стојанов, 2009/2010, 27.

26 Љубинковић, 1991, 148. М. Милутиновић (1996) говори и о прослављању Светог Саве у редовима партизана током Другог светског рата и последњим прославама Светог Саве по школама непосредно након рата.

27 УСАОС – Уједињени савез антифашистичке омладине Србије.

28 Аксић 2018, 155–156.

сличних архивских података, а посебно се може уочити потискивање из јавног обавештавања тако што се ни у једном броју локалног листа *Братство* од 1945. године не помиње прослављање Светог Саве као школске славе. Како смо од саговорника из Новог Пазара сазнали, Свети Сава се до 2001. године није прослављао у новопазарским школама. То је потврдила и учитељица која је свој позив обављала од 1967. до 1985. године у једном новопазарском селу, а потом је до пензионисања – 2005. године – радила као учитељица у градској основној школи:

Није било и кад је, само ја се не сећам, сине, године кад је то поново заживело. Кад је уведена веронаука у школе. Тад је почело, иначе, до тада не. Па какви, па славио се Дваес девети новембар. Знаш шта значи, славио се Први мај, Дваес девети новембар, само што ја се сад не сећам, и сенилна сам већ и могу да прескочим (С).

Институције са именом Растка Немањића – Светог Саве. Године 1966. некадашња Основна школа у Дојевићу, која је основана још 1927. године, понела је назив Основна школа „Растко Немањић Сава“.²⁹ У монографији издатој поводом стогодишњице од оснивања школе (сматра се да је школа основана 1913. године, али је то данашње истурено одељење у селу Пожега), у архивском документу који је приложен, стоји да је школа на Дојевићу променила назив у Основна школа „Растко Немањић Сава“ и под тим називом заведена у Окружном привредном суду у Краљеву 1973. године.³⁰

Шездесетих и седамдесетих година је у локалној културној политици, али и у државној, придавана посебна пажња културним добрима, пре свега на материјалном плану, али и на законодавном. Иако су изузетно истицана културна добра средњовековне српске државе, посебно манастири и цркве, о њима се најпре говорило као о материјалном добру, тј. представљала су се као „споменик културе, а не као светилиште“.³¹ С тим у вези најпре треба поставити питање откуда идеја да се у већ прилично укореењеној социјалистичкој идеологији подари име Растка Немањића Саве једној школи у преовлађујуће муслиманском крају. Будући да поузданијих информација из архивских списа или сећања немамо, можемо се ослонити само на сопствено размишљање – да је, по свему судећи, повод била одређена политичко-идеолошка корист на коју се могло рачунати. Наше размишљање потврђују и следећи наводи Н. Љубинковића:

*„Делимичан одговор јесте у чињеници да су и установљавање културно-историјских вредности и обнављање тих истих вредности – природни израз политичкога тренутка. Негирање одређених културноисторијских вредности, њихово привремено 'укидање' у истој мери, али за посматраче наметљивије, јесу исказ политичких прилика и неприлика“.*³²

И на државном, образовном нивоу увиђа се жеља владајуће партије да ублажи своје идеолошке црте и делимично задовољи српске националне потребе уврштавањем

29 Више о овој школи видети у: Поповић, Голош, Спасовић, Муртезић и Шкријељ 2008, 175.

30 Више о томе видети у: Аземовић 2014.

31 Аксић, 2018, 68. „О значају заштите културних и историјских споменика, почетком шездесетих година XX века, сведочи и чињеница да је 1962. године, на седници Савета за просвету и културу Нови Пазар, речено да ће се донети предлог Парвилника о чувању, заштити и коришћењу споменика културе на подручју Општине Нови Пазар, што ће представљати први званични и конкретан документ правила у овој области културе“ (Аксић 2018, 79).

32 Љубинковић, 1991, 147.

Светог Саве у основношколски програм из српског језика 1976. године. Површност и ограниченост „п(р)опустљивости“ ове идеје показује нам и чињеница да се Свети Сава у овим програмима искључиво помињао у контексту народне књижевности. Године 1984/85. ипак је „настављена ’традиција’ југословенства“,³³ и с тим у вези смањен број текстова из народне књижевности, па и избачен текст о Светом Сави.

Дакле, период социјализма донео је потирање традиције везане за Светог Саву, покушај промене садржаја школске славе, а затим и њено гашење и понеки покушај да се помире жеље српске националне елите. Ови покушаји највидљивији су седамдесетих година прошлог века, које – када је у питању државна културна политика – представљају године све веће демократизације и либерализације друштва и културе, док се осамдесетих година већ јављају последњи, знатно ослабљени покушаји комуниста и социјалиста да задрже сопствену идеологију, која је са распадом СФР Југославије потпуно скрајнута.

Свети Сава у Новом Пазару на измаку XX и почетком XXI века

Са окончањем националних сукоба и распадом СФР Југославије, са све већом демократизацијом друштва, јачањем националне свести и реafirмацијом верских пракси расте и интересовање за светосавске каноне и, уопште, за прослављање Светог Саве на нивоу државе.³⁴

„Икона маршала уступила је изнова место икони Светог Саве. Све је то јасно, објашњиво. На жалост, бојим се да је то превасходно знак незрелости и немоћи. А било би добро да је повратак Светом Сави симболичан повратак Срба властитој памети. Јер има итекако много разлога!“³⁵

Ову запитаност или сумњу Н. Љубинковића потврђују и чињенице до којих смо дошли током наших истраживања. Наиме, политичке и идеолошке „игре“ бојиле су скоро сваку повратничку представу Светог Саве, као и све покушаје повратка традицији и вери уопште, па су тако сусретани „васкрсавање и злоупотреба одређених историјских наратива и националних симбола током деведесетих година у политичке сврхе, идеологизација готово свих културних и симболичких вредности, политичка (ауто)маргинализација Српске православне цркве“,³⁶ и др.

Црквено обележавање Светог Саве.³⁷ Након сукоба деведесетих година XX века, обележавање Савиндана у црквеним круговима подиже се на виши ниво у смислу „продуженог“ светковања. Све је више деце која долазе у цркву и изводе рецитације о Светом Сави, а том приликом добијају и пригодне поклоне. У Новом Пазару се од 1995. године, када је оформљена и настава веронауке при црквеној општини и храму Светог Николе, број деце која су учествовала са рецитацијама на пригодном програму увећао, те су прављени и спискови учесника, јер су сама деца подстицала другове и другарице да се

33 Михајловић, 2019, 598.

34 Са повратком српског народа вери и традицији, и Свети Сава добија све више „улога“. Тако се, почетком деведесетих година, враћа у уџбенике из српског језика у основним школама. Прави повратак догодио се са 2004. годином, када се текстови о Светом Сави уводе у програме свих разреда основне школе, а потом и у гимназијски програм. Више о овоме видети у: Михајловић 2019. 35 Љубинковић, 1991, 157.

36 Алексић, 2019, 170.

37 На несебичној помоћи при истраживању и информацијама које се тичу црквене прославе Светог Саве, као и приредби и учешћа деце у њима, најискреније се захваљујемо Оцу Томиславу Миленковићу из Новог Пазара.

прикључе, што су родитељи подржавали. Деца која су учествовала била су узраста од првог до осмог разреда основне школе и понеки средњошколац. Од 2001. године, у оквиру црквене општине договорено је да у приредби учествују само деца од првог до четвртог разреда основне школе, јер је, у складу с тенденцијама у новијим временима, постало излишно да старија деца рецитију „песмице“ о Светом Сави. Од те године у школе је уведена и веронаука као изборни предмет, те су деца која су је похађала подстицана и од стране вероучитеља на учествовање у обележавању дана Светог Саве, на пригодној прослави након литургије. Поред пригодног програма, сваке године се мења и домаћин у цркви, који доноси послужење након литургије. Дакле, почев од деведесетих година, а посебно од двехиљадите надаље, Савиндан се, поред обележавања према верским канонима, у цркви обележава и пригодним програмом.³⁸ Тако је, на пример, 2011. године, након Свете архијерејске литургије коју је служио епископ рашко-призренски Теодосије и саслуживао умировљени епископ захумско-херцеговачки Атанасије, који је том приликом одржао и беседу о значају Светог Саве, „шездесеторо деце рецитовало (је) песме у част Светог Саве. После рецитација деци су пакетиће уз светосавски благослов поделили Владика Теодосије и Атанасије, који је и сам деци у част одрецитовао једну песмицу“.³⁹ Потом је уследило послужење у просторијама у оквиру цркве, које је организовао протојереј ставрофор Томислав Миленковић са свештеницима. Пригодно је обележен и остатак празничног дана, током кога су епископи Теодосије и Атанасије посетили манастире Ђурђеви ступови и Сопоћани.

Светосавска академија и свечаности. Светосавске академије и балови били су традиција Срба и унутар и ван граница Србије још од пре Првог светског рата.⁴⁰ Међутим, када је у питању територија Новог Пазара, услед историјских и друштвено-културних прилика које су владале до 1945. године, присутна је била незаинтересованост за организовање оваквих свечаности, али и немогућност њиховог организовања. О стању након Другог светског рата излишно је и говорити због добро познатих идеолошко-политичких разлога. Ипак, с повратком Светог Саве у школе, чвршћим утемељивањем прослављања при црквама и међу народом, од 2001/2002. године је у Новом Пазару успостављена и традиционална светковина – Светосавска академија, која се организује на Савиндан, у вечерњим часовима, у Дому културе, тј. Културном центру Нови Пазар.⁴¹ Прве две јавне прославе, ван црквене општине, организовало је удружење грађана које је било окупљено око неговања националних интереса. У октобру 2002. године основана је мала невладина организација – Српски културни круг рашке области, те је она организовала и светосавску академију у Дому културе 2003. године, уз подршку Црквене општине рашке области. Исте године основано је и Културно-уметничко друштво Рас, које је свих наредних година било један од главних носилаца програма, а временом се програм богатио и учешћем хорова, етно-група, певача и др., како домаћих тако и гостију из других места у Србији. Пример светосавске академије из 2011. године представља једну од можда најбољих организација ове академије у Новом Пазару и, оно што је још важније, сарадњу Цркве и институције културе чији су представници и радници махом

38 Више о структури светосавске прославе, која се у највећој мери поштовала у свим местима где се одржавала, видети нпр. у: Благојевић 2019, 271–283; Ивановић-Баришић 2007, 127–128.

39 Више о овоме видети на сајту: Централна прослава Светог Саве Просветитеља Српског у Новом Пазару | Српска Православна Црква [Званични сајт] (spc.rs)

40 Више о овоме видети у: Прелић 1998, 121–134.

41 И у другим местима по Србији, од деведесетих година је организовање свечаних академија и балова постало традиција (Благојевић 2019, 275).

Бошњаци.⁴² Због пандемије ковида 19, 2021. и 2022. године светосавске академије нису одржане у Културном центру, али се надамо да ће се ова традиција поново оживети.

Народне прославе и подизање цркве. Прослава Савиндана у народу обележава се у селу Мишчиће (Дежевска долина), где је према предању рођен Растко Немањић – Свети Сава. Мештани тог села и околних села сусрећу се 27. јануара „на ливади усред села код металног крста и младог хрста где се верује да је рођен најмлађи син Стефана Немање – Растко.⁴³ Легенда каже да је то место управо у Мишчићу, јер је Стефан Немања свом најмлађем сину тепао 'мишче моје мало' па је тако и село добило име“.⁴⁴ Након деведестих година национална свест се подигла, а са њом и државна политика мења свој правац – делимично у смеру већег интересовања за српско средњовековно наслеђе. С тим у вези, али и у жељи Цркве да народ из села Мишчиће има где да се окупља, што представља јачање верске праксе и Цркве, 2012. године положен је камен темељац за цркву Св. Саве у Дежеви. Овај потез представља добар пример удруживања цркве и државе, које свака са аспекта сопственог интереса пружају народу могућност вероисповедања у његовом крају и подстичу раст националне и верске оријентисаности. Дакле, црква је подигнута уз помоћ државних донација, прилога мештана и др., а омалтерисана и кровљена, те спремна за службу 2018. године. О томе да је ова црква заиста послужила и за окупљање мештана при прослављању Светог Саве сведоче и извештаји о прослави и у 2020. години – „централна прослава одржана у родном месту првог српског архиепископа и просветитеља, Мишчићима. Велики број верника се окупио у Мишчићима где је обележен овај дан, а пригодан верски програм водили су архијерејски намесник новопазарски протојереј Далибор Лазић и парох дежевски Иван Јеремић“.⁴⁵ Године 2021. ово село је на празник Светог Саве посетио председник државе Србије Александар Вучић, што такође представља одређени вид пропаганде, која данас иде у правцу јачања политичко-националних интереса, имајући у виду да је том приликом председник најавио и будуће донације за развој овога краја.⁴⁶

Школска слава. Поред прослава и обележавања Савиндана који су у вези са црквеном или народном организацијом, институционалне прославе у оквиру школа, тзв. школске славе, обновљене су у Србији 1992. године,⁴⁷ док се, према нашим сазнањима добијеним од саговорника, у Новом Пазару почињу прослављати тек почетком XXI века,

42 Добар пример програма и сарадње државних и црквених институција видимо у организовању Светосавске академије 2011. године: „Увече у 18.00 часова почела је свечана Светосавска академија у дому културе у Новом Пазару. На академији окупило се око 800 гостију заједно са представницима локалне самоуправе и Војске Србије. Након што је Владика Теодосије као Епископ Рашко-призренски поздравио присутне, Владика Атанасије је одржао светосавску беседу говорећи о светосавском путу и позвању српског народа и о лику Првог Архиепископа Српског као истинског хришћанског хуманисте и просветитеља народног. У наставку академије одржан је пригодни културно-уметнички програм у коме су учествовали: црквени хор из Косовске Митровице, драмски уметник Соња Колачарић, појци цркве Св. Николе из Новог Пазара, Љиљана Поповић и етно-група Жива вода из Београда, певачка група Рашанке из Новог Пазара, КУД Рас из Новог Пазара и кавалиста Владимир Симић“ (Централна прослава Светог Саве Просветитеља Српског у Новом Пазару | Српска Православна Црква [Званични сајт] (spc.rs)).

43 Крст је постављен на месту на коме се према предању родио Растко Немањић – Свети Сава. Међутим, на овом месту нису пронађени никакви остаци објеката, чак ни након што су урађена сондажна истраживања.

44 Свети Сава за сва времена (politika.rs) 27. 01. 2008.

45 Sveti Sava obeležen u Novom Pazaru - IndeksOnline.rs 27. 1. 2020.

46 РТС :: Вучић посетио цркву у Дежеви код Новог Пазара (rts.rs) 27. јун 2021.

47 Више в. у: Ивановић-Баришић 2007, 126.

са обнављањем веронауке у школама:⁴⁸ *Неке су школе опет славиле, неке не. А ја јесам. Ја сам имала програм и ја сам славила. Онда је овај, то је значи тад кад је смело да се..., кад је ушла веронаука у школе, тад је то* (С). Ипак, уз повратак Светог Саве као школске славе, почињу се отварати и поједини проблеми. Наиме, напоредо са јачањем националне свести српског становништва, у овим крајевима јача и национална свест Бошњака, који – намерени да у потпуности оформе свој национални идентитет – не желе да имају додира са било чиме што представља српску, а посебно православну традицију. Тако Бошњаци све чешће изостају са прослава школске славе. Из разговора са нашом саговорницом, учитељицом у пензији, сазнајемо и чињеницу да већина учитеља у градским школама током последњих година XX века и првих година XXI века није била рада да припрема програме за приредбе, а посебно светосавске прославе:

Значи..., али било је у задње време оно кад се поремети онај однос, сине, муслимани – Срби. Тад је један родитељ реговао. Ја, његова девојчица била тако добар ђак, а ми смо увек и бирали оно што треба да науче они добри ђаци. А оно лакше углавном да се укључе сва деца, то је био циљ, то је поента свега тога, да свако дете дође до изражаја. И он отиде и реагује и ка..., код директора. Како, каже, учитељица [...] нема ни једно српско дете у учioniци, а припрема програм за Светог Саву са муслиманском децом? Замисли ту реакцију. А та његова девојчица је тако била добра, али имала је епилепсију. И ја сам четири године стрепела за то дете, па не могу да..., мени само, нигде не могу да погледам, само ми поглед иде тамо к њој. Тако. И он отиде код директора и каже, жали се. И директор му реко: Е мој [...], и Ви сте нашли да се на [...] жалите, па знате ли Ви ко је [...] у овој школи? Знаш, па четири године ти учи дете, зар ти ниси сватио ко је [...]. Он је погнуо каже главу и рекао, извините директоре. И ја његово дете не узем. Ја само кажем, [...] немој ти, сине, долазити сутра у школу, ми ћемо ово обавити, теби је далеко. Нисам ја тела да кажем да он, да дете то осети и да деца осете то. Теби је далеко, сине, а станувала је онамо код петље, теби је далеко отуда да идеш пешнице, ми ћемо то обавити и без тебе, знају ова деца твоју улогу. И тако безболно сам ја њу одбила, а ми смо програм одржали што је планирано. Видиш, сине, на шта све може учитељ да наиђе. Из најбоље намере радиш. (С).

Године 2011. још увек су се надлежни трудили да све протекне без превише буке, односно – са што мање медијских прича и пропагандних притисака. Иако у медијима наилазимо на објаве у којима се говори о протицању школске славе без проблема, како је, између осталог, истакао и тадашњи начелник Школске управе Менсур Мемич – „да прослава протиче уз ’задовољавајући број деце бошњачке и српске националности’“⁴⁹ што би требало да означава какав успех и да код читаоца изазове задовољство, не можемо а да се не упитамо због чега је уопште неопходно да се о овоме говори у медијима и зар није заправо сасвим природно да не постоје проблеми у одржавању школске славе. И тако, већ са овим „помирљивим“ објавама заправо отпочињу све изразитији проблеми у односу Бошњака према прослави школске славе, који се подижу на национално-политички, па и културолошки ниво. С тим у вези је и коментар који је настао те исте, 2011. године поводом одржавања школске славе, а који је упутио тада главни муфтија Исламске заједнице у Србији – Муамер Зукорлић. Он је истакао „да муслиманска деца не треба да иду на прославу Дана Светог Саве као школске славе и да је таква прослава неодржива у секуларној држави. Зукорлић је оценио да је то покушај асимилације

48 Веронаука је уведена као изборни предмет у школски систем Републике Србије 2001. године.

49 Press Online :: Politika :: Načelnik: Proslava Svetog Save bez problema u Novom Pazaru 27.1.2011.

Бошњака и најавио трибину поводом тога вечерас у Новом Пазару⁵⁰. На овај коментар реаговала је државна администрација, тј. тадашњи министар просвете Републике Србије Жарко Обрадовић, који је послао одговор у коме истиче „да позиви муфтије нису битни, да немају много утицаја и да се Дан Светог Саве као школска слава у Србији прославља од 1841. године“.⁵¹ Дакле, политичко-национална питања отварају се и постају спорна са јачањем позиција муфтије Зукорлића и његовог политичког утицаја. Позив муфтије Зукорлића, који тада није био само председник и главни муфтија Мешихата Исламске заједнице у Србији него и у знатној мери политички ангажована особа,⁵² пре се може сматрати политичко-националном пропагандом него искључиво верским образложењем. Иако је те године све протекло како треба, поменути позив се одразио на прослављање светосавског празника наредних година, као и на извештаје у медијима који осуђују српску државу за покушај асимилације, што се види и из наредног примера прославе школске славе Светог Саве, одржане 2015. године.

Да је Свети Сава као школска слава у то време већ изгубио готово у потпуности своје место и свој значај у Новом Пазару сведочи и један текст из листа *Sandžak press*, из коме се може уочити да, након већих националних подела, школска слава постаје „нужно зло“ за Бошњаке. Тако, сусрећемо следећи наслов у поменутом интернет листу од 28. јануара 2015. године: *У већински бошњачкој школи у Новом Пазару дјеца тјерана да прославе Св. Саву*.⁵³ Како би се уочило да је у питању, већ у самом наслову, политичко-национална пропаганда, истичемо овом приликом то да је у питању једна од највећих школа у Новом Пазару, у самом центру града, у којој је две трећине ученика, као и наставника и учитеља, бошњачке националности. Свакако бисмо сматрали непримерним да прослава школске славе представља приморавање за децу друге вероисповести или националности, поготову учествовање у њеном сегменту који се тиче верског обреда, али се поставља питање да ли су ове изјаве и овакви наслови уопште истинити или у којој мери одражавају стварна дешавања. С друге стране, изјава којом се наставља текст са поменутог интернет портала – да „ова школа представља последње трзаје у асимилацији бошњачке дјеце у Новом Пазару која је провођена интензивно у последњих 25 година“⁵⁴ – такође је један од пропагандних, или модерно речено, „бомбастичних“ коментара, чија је истинитост упитна, ако знамо да се асимилације углавном врше од стране већинског ка мањинском становништву,⁵⁵ тј. да преовлађујућа култура надвладава.⁵⁶ Посебно у мултинационалним заједницама требало би имати у виду меру и (не)компатибилност потеза државне и локалне власти у вези са одређеним друштвено-политичким питањима. Нажалост, оваква пропаганда и политика настављене су и даље, о чему сведочи и чињеница да је национална странка Муамера Зукорлића „у

50 Press Online :: Politika :: Načelnik: Proslava Svetog Save bez problema u Novom Pazaru 27.1.2011.

51 Press Online :: Politika :: Načelnik: Proslava Svetog Save bez problema u Novom Pazaru 27.1.2011.

52 Године 2012, М. Зукорлић се на председничким изборима у Србији кандидовао за председника државе, као независни кандидат, и освојио је око 1,39% гласова.

53 Novi Pazar - U većinski bošnjačkoj školi u Novom Pazaru djeca tjerana da proslave Sv. Savu (sandzakpress.net)

54 Novi Pazar - U većinski bošnjačkoj školi u Novom Pazaru djeca tjerana da proslave Sv. Savu (sandzakpress.net)

55 Нови Пазар са околином, према последњем попису становништва из 2011. године, има 100.410 становника, а од тога је њих 16.234 Срба и 77.443 Бошњака. Више видети у документу Републичког завода за статистику Републике Србије, *Становништво*: Microsoft Word - tekst, REV.GN.doc (stat.rs).

56 „**Assimilation**, in anthropology and sociology, the process whereby individuals or groups of differing ethnic heritage are absorbed into the dominant culture of a society“ (assimilation | Definition, History, & Facts | Britannica).

прошлом сазиву БНВ-а⁵⁷ спровела опсежну кампању са захтјевом да се укине прослава Св. Саве у бошњачким школама, као тјерање дјеце и младих ученика да учествују у таквим активностима⁵⁸. После оваквог текста објављеног на помињаном порталу, са називом који упућује на национално и верско „насиље“ или нетолеранцију, јасно се могла увидети подвојеност размишљања и делања Бошњака на овој територији. Наиме, исте године (2015) објављена су два текста на два различита санџачка портала, где један упућује на све негативности одржавања школске славе, док други доноси апсолутно позитивну оцену ове прославе, и то у истој школи исте године: „Осим традиционалне химне Светом Сави, ученици су интерпретирали бројне пригодне приче о првом српском архиепископу и просветитељу. У приредби су уживали родитељи, наставници, ђаци и руководство школе која сваке године обележи Светог Саву“.⁵⁹ Дакле, на основу првог представљеног текста може се закључити да се у његовом подтексту највероватније крије одређена врста пропаганде, политичке или националне, јер ако се ситуација сагледа логично, зна се да нико не би могао натерати децу, поготову без дозволе родитеља, да учествују у нечему што не желе, а да су у питању ваннаставне активности. Такође, снимак објављен на истом порталу након текста, а снимљен у виду репортаже са прославе за РТВ Нови Пазар, показује сасвим супротно од онога што је написано у првом тексту. Из наведеног се, дакле, може ишчитати утицај националне и политичке пропаганде на прослављање школске славе, са жељом за потирањем ове традиције, као и окривљавањем српске државе за покушаје асимилације бошњачког становништва. Важно је у вези с овим проблемом напоменути да је 2013. године босански језик, и потом настава на њему, уведен у школе у Новом Пазару,⁶⁰ што је одобрила држава Србија.

Само пет година касније извештава се са мање негативних коментара, а делимично у корист жеље Бошњачког националног вијећа да се прослављање Светог Саве избаци из школа у које већински иду Бошњаци. Тако имамо извештај да „у оним школама у којима се настава изводи на босанском језику није било организованих приредби нити су ђаци обележили Савиндан. Радни дан за запослене протекао је у знаку обавеза и седница како би се успешно привело крају прво полугодиште“.⁶¹ Иако се са прослављањем Савиндана престало у поменутиим школама, настављено је са обележавањем овог празника у школама са већински српским ђацима. Ипак, на порталу *Indeks Online* налазимо извештај са прославе школске славе из 2020. године, где се помиње учешће и српске и бошњачке деце: „У новопазарским школама, махом оним где се настава одвија на српском језику приређене су приредбе у којима су учествовала и српска и бошњачка деца. У основној школи 'Братство' традиционално у припреми приредбе учествују подједнако учитељи и вероучитељи као и наставници српског језика па је приредба била богата и интересантна“.⁶²

Уколико се узме у обзир да је Свети Сава „просвету доживљавао као полигон знања и вежбања“ и да је „за то време визионарски, свом народу указивао на значај поучавања, али, још више, на значај стицања искустава и (само)образовања“,⁶³ те ако се

57 БНВ – Бошњачко национално вијеће.

58 Novi Pazar - U većinski bošnjačkoj školi u Novom Pazaru djeca tjerana da proslave Sv. Savu (sandzakpress.net)

59 Sveti Sava obeležen u osnovnoj školi "Bratstvo" | Sandzaknews

60 Више о увођењу наставе на босанском језику видети на сајту: Počela ogledna nastava na bosanskom jeziku – Radio Televizija Novi Pazar (rtvnp.rs) 1. 2. 2022.

61 Sveti Sava obeležen u Novom Pazaru - IndeksOnline.rs 27. 1. 2020.

62 Sveti Sava obeležen u Novom Pazaru - IndeksOnline.rs 27. 1. 2020.

63 Михајловић, 2019, 602.

школска слава не посматра искључиво са верског аспекта, она не би ни требало да представља проблем прослављања и међу другим националностима или вероисповедним заједницама. Оно што, према нашим сазнањима, Бошњацима представља проблем јесте верски обред (сечење колача са свештеником) који се одржава у школи на Савиндан и певање светосавске химне у којој се велича Свети Сава, што није у складу са исламским верским канонима.⁶⁴ Ипак, питање прославе Светог Саве, како можемо видети, много је сложеније од питања искључиво верске природе, те је, с обзиром на то да је Република Србија „држава српског народа и свих грађана који у њој живе, заснована на владавини права и социјалној правди, начелима грађанске демократије, људским и мањинским правима и слободама и припадности европским принципима и вредностима“,⁶⁵ вероватно најтолерантнија опција да они који не желе свакако не буду приморавани на учешће у прослави, али да се традицијске тековине српске државе, у којој Срби православци чине већинско становништво, морају и уважавати и обележавати.

Институције са именом Растка Немањића Саве. Основна школа „Растко Немањић Сава“, која према једном податку носи тај назив од 1966. године,⁶⁶ а према другом – од 1973. године,⁶⁷ мења своје име 2016. године у Основна школа „Бин Зајед ал Најхан“. Промена назива школе изазвала је бурне реакције међу српским становништвом у Новом Пазару, али и у читавој Србији, па једнако и међу историчарима, етнологима,⁶⁸ социолозима, челницима Српске православне цркве⁶⁹ и другима „који сматрају да се не могу за шаку долара мењати називи просветних и културних институција“. ⁷⁰ Наравно, имена бројних школа су мењана и до датог тренутка, али је позадина тих промена била друге врсте. Како директор школе Б. Адиловић каже – „школа (је) од 1913, када је саграђена, шест пута мењала назив и да је у почетку (где је знак извода) носила име по називима села и заселака који је окружују, да би 60-их година прошлог века добила име 'Растко Немањић Сава'“. ⁷¹ Ово је требало да представља једно од оправдања за промену назива школе, која свакако не би била толико проблематизована да се није радило о школи која носи име Растка Немањића – Светог Саве и, додатно, о потреби да се сада назове по имену шеика, председника Уједињених Арапских Емирата. Такође, директор школе је у једном интервјуу истакао да је очигледно да су се сви у школском одбору сложили са

64 О овој теми полемисало се и у јавности и када су у питању припадници других верских заједница, а узимајући у обзир то да је српска држава секуларна држава. На пример, о овом проблему може се више прочитати на следећем интернет порталу: Sveti Sava krši načelo sekularnosti u srpskim školama - Index.hr

65 Први део, Начела Устава, Република Србија, Члан 1, Ustav Republike Srbije (Ustav Srbije) (paragraf.rs).

66 Више о овој школи видети у: Поповић, Голош, Спасовић, Муртезић и Шкријељ 2008, 175.

67 Више о овој школи видети у: Аземовић 2014.

68 „Етнолог Бојан Јовановић истиче да Србија не сме дозволити да се на такав начин мења прошлост. Он подсећа и да је назив школе толико у супротности с духом нашег језика и да ће ученицима и наставницима задати озбиљну главобољу док га не запамте. Ова иницијатива нема утемељење у стварности. То је прекрајање прошлости – закључује Јовановић“ (Школа у Новом Пазару: Свети Сава постаје Бин Зајед? - Стање ствари (stanjestvari.com)).

69 „Нико на овом свету не може се упоредити са Светим Савом и ништа што неко уради не може бити ни близу ономе што је за српски народ урадио Свети Сава. Његов значај се не може мерити ни са каквим донацијама! – искључив је у изјави за Курир владика банатски Никанор, који каже да би мишљење о овом питању требало затражити од Синода СПЦ, као и Министарства просвете“ (Школа у Новом Пазару: Свети Сава постаје Бин Зајед? - Стање ствари (stanjestvari.com)).

70 Школа у Новом Пазару: Свети Сава постаје Бин Зајед? - Стање ствари (stanjestvari.com)

71 Школа у Новом Пазару: Свети Сава постаје Бин Зајед? - Стање ствари (stanjestvari.com)

променом назива зарад улагања средстава и осавремењивања школе,⁷² док се мора напоменути и то да ову школу похађају махом деца бошњачке националности.⁷³ Бројни медији данима су извештавали о овој – како се у већини сматрало – „скандалозној“ одлуци,⁷⁴ коју је једногласно „изгласало 47 одборника Скупштине Новог Пазара у знак захвалности Емиратима због донације од преко седам милиона евра, од које су изграђени школа, обданиште и дијагностички центар у том месту. Одборници су истовремено – не би ли умањили револт јавности због промене назива школе – донели одлуку да се ОШ „Александар Стојановић Лесо“ у селу Дежева преименује у „Растко Немањић“,⁷⁵ па да, како српски мештани кроз шалу коментаришу, „Свети Сава не би отишао из Новог Пазара“. Овде треба скренути пажњу и на већ веома приметну геостратешку размештеност Бошњака и Срба у градској средини. Наиме, већина Срба данас живи у деловима Новог Пазара који се зову Шестово, Дежевски крај и Постење, што је део Новог Пазара који се простире од уласка у град (кружни ток Шестово), па ка Рашки и Голији. С тим у вези је и одабир баш поменуте школе да добије име „Растко Немањић“, а не неке друге коју већински похађају такође ученици бошњачке националности. Такође, треба обратити пажњу и на то да се у називу школе губи монашко, тј. духовно име – Сава, што је један од важних показатеља потирања духовног значаја Светог Саве и жеље да се он представи искључиво као принц, државник, дипломата и сл. С друге стране, у ово је био укључен и државни врх, који је све ово, па тако и иницијативу о промени назива школе на Дојевићу подржао, чак и присуствовао свечаном отварању реновиране и преименоване школе. С тим у вези били су и бројни коментари у медијима, у којима се истицало да је то „класична политизација и намиривање дугова из периода предизборне кампање са Вучићевим коалиционим партнерима у Рашкој области, да би се задовољили Бошњаци који 'нису баш срећни' да им се школа зове – Растко Немањић Сава“.⁷⁶ Речено би се могло разматрати, што није тема овога текста, уз узимање у обзир чињенице да су неки представници бошњачке заједнице у другој деценији XXI века ушли и у владајуће државне структуре.

О томе да је Свети Сава постао и предмет политичких обрачуна сведоче бројни текстови у медијима у којима је подигнута велика „хајка“ на председника Александра Вучића, а читаву причу су опозиционе странке, што је на плану политичких или страначких конфронтација сасвим очекивано, искористиле за „прозивање“ државног врха. Тако је име Светог Саве послужило једној опозиционој странци за снижавање реномеа председника, која је овај чин преименовања школе изнела у тексту под насловом

72 Више о овоме видети на сајту: Школа у Новом Пазару: Свети Сава постаје Бин Зајед? - Стање ствари (stanjestvari.com)

73 Овом ставу иде у прилог и то што је Свети Сава у нашем народу више повезан са народним веровањима него са просветитељством, што потврђује и М. Ивановић-Баришић у својим теренским истраживањима: „У истраживаним селима није много познат просветитељски рад Светог Саве. (...) Ипак, појединци знају да је учио Србе свему, па и описмењавању. Верује се да је Свети Сава описмењавао људе и да је човек који је задужио српство“ (Ивановић-Баришић 2007, 128).

74 Више о медијској полемици видети нпр. на следећим сајтовима: СКАНДАЛ У НОВОМ ПАЗАРУ: Мењају назив школе Свети Сава у Халифа бин Зајед ел Нахјан | СРБИН.инфо (srbin.info), Школа у Новом Пазару: Свети Сава постаје Бин Зајед? - Стање ствари (stanjestvari.com), И то је Србија: ОШ "Свети Сава" У Новом Пазару постаје ОШ "Шенк Калифа бин Зајед ел Нахјан" | Јужна Србија Инфо (juznasrbija.info), SKANDAL U NOVOM PAZARU: Arapin preči od Svetog Save! (kurir.rs)

75 Школа у Новом Пазару: Свети Сава постаје Бин Зајед? - Стање ствари (stanjestvari.com)

76 Двери: Вучић продао Светог Саву Арапима за седам милиона евра | Факти (fakti.org)

*Вучић продао Светог Саву Арапима за седам милиона евра,*⁷⁷ да би га у наставку текста ставили на лествицу ниже у односу на председника СФР Југославије – Тита, за време чије владавине је потајно владала забрана вероисповедања, али је ипак ова школа добила и носила име Растка Немањића Саве.⁷⁸

Нове тенденције. Са јачањем демократских вредности, а посебно након добијања већих права Бошњака, уз улазак дела оних политички активних, који су у једном периоду имали другачије ставове у односу на званичну српску државну политику, у значајне инстанце државне структуре, јача и толеранција, и све се значајније истичу мултикултуралност и мултиконфесионалност, и то као позитивна, репрезентативна нота Новог Пазара. Тако је крајем 2021. године одржана трибина „Симболи ислама, хришћанства и других религија“ у организацији Удружења вјероучитеља исламске вјеронауке и Културног центра, као и ликовни конкурс на исту тему. Да православље без Светог Саве ипак не може, чак и код младих генерација, сведочи чињеница да је на Ликовном конкурс у другу награду за средње школе понела Х. Мелајац, која је на својој графичкој представи симболе различитих религија, а за хришћанску – православну изабрала је управо Храм Св. Саве. Прву награду за средње школе понела је В. Петковски, направивши макету цркве Св. Апостола Петра и Павла у Новом Пазару, у којој је Свети Сава крштен. Добар одзив ученика исламске, али и православне вероисповести, као и одлични радови, представљају искру наде за будућа покољења – да ће живети у складном јединству у различитостима, поштујући и разумевајући једни друге, уосталом – у складу са светосављем и принципима којима се и сам Свети Сава водио као врстан дипломата, а који подразумевају мир, разумевање, поштовање и љубав, пре свега према свом народу, вери и култури, па самим тим и према народносном, верском и културном опредељењу другог у најближем окружењу.

Завршне напомене

Присуство Растка Немањића – Светог Саве у Новом Пазару, у крају у коме је поникао, било је у протеклих сто двадесет година углавном сложено и уз доста неразумевања и препрека, и пројављивало се на више начина, од којих су сви били усмеравани друштвено-политичко-националним смерницама и зависили су од тренутне друштвено-политичке климе. Ово се понајпре огледа кроз сагледавање програма за српски језик, где су се „релације (су се) кретале од потпуног занемаривања његовог наслеђа (године након Другог светског рата до деведесетих година XX века), до величања његовог култа (почетак XXI века до данас)“;⁷⁹ а затим се то уочава на плану прославе школских слава, народне и црквене прославе Савиндана, у промени назива школа, улица и др.

Иако је територија Новог Пазара већински насељена Бошњацима, а као што се из претходних објашњења могло видети, они су имали великог утицаја на потискивање Светог Саве са јавне сцене почев од деведесетих година XX века и посебно почетком XXI века, и потом – иако је комунизам / социјализам одиграо још значајнију улогу у потискивању целокупне традиције, и народне и верске, „заслуге“ за својеврсно однарођавање Светог Саве морају се делом приписати и самим Србима, тј. њиховој неагилности у очувању сопствене народне и верске традиције, па затим и државном врху

77 Школа у Новом Пазару: Свети Сава постаје Бин Зајед? - Стање ствари (stanjestvari.com)

78 Више видети на сајту: Двери: Вучић продао Светог Саву Арапима за седам милиона евра | Факти (fakti.org)

79 Михајловић, 2019, 601.

који је у разним временима, зарад сопствених политичких интереса, чинио можда и пресудне кораке у овоме смислу будући да је увек поседовао све важне механизме усмеравања. И управо како Б. Ђорђевић истиче, полазећи од нас самих, „две су велике странпутице више пута, и по правилу у најтежим временима, нуђене нашој култури. Једна је потчињавање тренутним политичким, идеолошким и естетским обрасцима, често наметаним споља, али не мање нападно продукованим из редова српске народне интелигенције. У таквом виђењу, српска културна политика увек се видела као негација, а не, као што свака култура у својој суштини јесте, афирмација. (...) Друга странпутица која нам се нудила – а и данас чујемо те гласове – јесте инсистирање на некаквим 'коренима', ма шта то значило, на некаквој тобожњој 'самобитности', која негира сваку интегративну моћ српске културе“.⁸⁰

Будући да учињено не можемо изменити, али да се на исходима учињеног може подучавати и сазревати, преостаје нам надање да ће генерације које долазе ваљан излаз из досадашњих неспоразума пронаћи у суживоту, волећи и чувајући своје, али из те љубави поштујући и туђе. То је, заправо, надање да ће их водити светосавски дух и дати им мудрост и способност које је управо Свети Сава поседовао. Оне се огледају у „свестраном сагледавању проблема“, на чему се, уосталом, и заснива тајна „одолевања времену и несметаном трајању“,⁸¹ имена и дела Светога Саве, и поред бројних и силних мена, недаћа и страдања сваке врсте на овим нашим просторима.

Извори

Архив Југославије (АЈ), Фонд Министарства Просвете Краљевине Југославије (66), Одељење за средњу наставу, 803.

АЈ, 66, 66–804–1244, Одељење за средњу наставу, 804.

Marić, Savo (ured.). (1982): *Novi Pazar – turistički vodič*. Drugo dopunjeno izdanje. Novi Pazar: Opštinski turistički savez Novog Pazara.

Устав Републике Србије, Ustav Republike Srbije (Ustav Srbije) (paragraf.rs) прегледано 15. 1. 2022.

СКАНДАЛ У НОВОМ ПАЗАРУ: Мењају назив школе Свети Сава у Халифа бин Зајед ел Нахџан | СРБИН.инфо (srbin.info) прегледано 18. 1. 2022.

Школа у Новом Пазару: Свети Сава постаје Бин Зајед? - Стање ствари (stanjestvari.com) прегледано 18. 1. 2022.

Двери: Вучић продао Светог Саву Арапима за седам милиона евра | Факти (fakti.org) прегледано 18. 1. 2022.

И то је Србија: ОШ "Свети Сава" У Новом Пазару постаје ОШ "Шеик Калифа бин Зајед ел Нахџан" | Јужна Србија Инфо (juznasrbija.info) прегледано 18. 1. 2022.

Novi Pazar - U većinski bošnjačkoj školi u Novom Pazaru djeca tjerana da proslave Sv. Savu (sandzakpress.net) прегледано 25. 1. 2022.

Свети Сава за сва времена (politika.rs) прегледано 28. 01. 2022.

РТС :: Вучић посетио цркву у Дежеви код Новог Пазара (rts.rs) прегледано 28. 1. 2022.

Sveti Sava obeležen u Novom Pazaru - IndeksOnline.rs прегледано 28. 1. 2022.

Press Online :: Politika :: Načelnik: Proslava Svetog Save bez problema u Novom Pazaru прегледано 28. 1. 2022.

⁸⁰ Ђорђевић, 2017, 148–149.

⁸¹ Михајловић, 2019, 596.

Централна прослава Светог Саве Просветитеља Српског у Новом Пазару | Српска Православна Црква [Званични сајт] (spc.rs) прегледано 29. 01. 2022.
Microsoft Word - tekst, REV.GN.doc (stat.rs) прегледано 1. 2. 2022.
Sveti Sava obeležen u osnovnoj školi "Bratstvo" | Sandzaknews прегледано 1. 2. 2022.
Počela ogledna nastava na bosnaskom jeziku – Radio Televizija Novi Pazar (rtvnp.rs) прегледано 1. 2. 2022.
assimilation | Definition, History, & Facts | Britannica прегледано 2. 2. 2022.
Sveti Sava krši načelo sekularnosti u srpskim školama - Index.hr прегледано 23. 2. 2022.
Ђорђевић, Тихомир (7, 8. и 9. јануар 1935): „Свети Сава и наши муслимани“, у: *Политика*.

Литература

Аземовић, Ертан (ур.) (2014): *100 година Основне школе на Дојевићу*. Нови Пазар: Основна школа „Растко Немањић Сава“ Дојевиће.
Аксић, Нина (2018): *Културне институције (библиотеке, архиви, музеји) и културне манифестације у Новом Пазару од 1945. до 1991. године: архивско-музеолошки, документалистички и културолошки приступ*. Докторска дисертација.
Алексић, Јана (2019): „Свети Сава и српски културни образац“, у: *Црквене студије* 16. Ниш: Центар за црквене студије, 168–189.
Благојевић, Гордана (2019): „Савиндан као симбол националног и религијског идентитета Срба у дијаспори“, у: *Црквене студије* 16. Ниш: Центар за црквене студије, 271–283.
Дердемез, Хусеин (1991): „Легенде и веровања везани за име Светог Саве“, у: *Новопазарски зборник* 15. Нови Пазар: Музеј „Рас“ Нови Пазар, 167–170.
Ђорђевић, Бојан (2017): „’Јер пут је узак којим ходимо’ Свети Сава на путевима и раскршћима српске културе“, у: *Повеља: часопис за књижевност, уметност, културу, просветна и друштвена питања*, год. 47, бр. 1. Краљево: Народна библиотека, 147–151.
Зиројевић, Олга (1998): „Свети Сава и наши муслимани“, у: *Међународни научни скуп Свети сава у српској историји и традицији*. (Ђирковић, Сима, ур.). Београд / Краљево: Српска академија наука и уметности [етц.] / Народни музеј, 433–438.
Ивановић-Баришић, Милина (2007): *Календарски празници и обичаји у подавалским селима*. Посебна издања, књига 59. Београд: Етнографски институт САНУ.
Јеротић, Владета (2018): *Од Саве до Павла I*. Београд: Задужбина Владете Јеротића, Domus editoria Ars libri.
Kahrović Jerebičanin, Muradija (2014): *Novi Pazar u vaktu i zemanu*. Drugo dopunjeno izdanje. Novi Pazar: Narodna biblioteka „Dositej Obradović“, Novi Pazar.
Кораћ, Гордана. (1992): „Прва прослава Светог Саве као школског патрона“, у: *Годишњак града Београда*, књ. XXXIX. Београд: Музеј града Београда, 177–183.
Љубинковић, Ненад (1991): „Растко Немањић – Сава Немањић – Свети Сава“, у: *Расковник* 63–66. Београд: Народна библиотека „Вук Караџић“, 147–158.
Малетић, Михаило (ур.) (1969): *Нови Пазар и околина*. Београд: Новинско-издавачко предузеће КЊИЖЕВНЕ НОВИНЕ.
Маринковић, Радмила (1995): „Најдражи српски учитељ“, у: *Свети Сава*. (Милановић, Крсто и Димитрије Калезић, прир.) Београд: Народно дело, 129–134.

Милутиновић, М. (1996): „Свети Сава – школска слава“, у: *Свети Сава – школска слава: 165 година од прве прославе у Србији*. Крагујевац: Издавачка кућа Атос, 37–53.

Михајловић, Јелена (2019): „Свети Сава у основношколским и гимназијским програмима за српски језик и књижевност“, у: *Црквене студије* 16. Ниш: Центар за црквене студије, 595–604.

Мушовић, Ејуп (1979): *Етнички процеси и етничка структура становништва Новог Пазара*. Посебна издања, Књига 19. Београд: Етнографски институт Српске академија наука и уметности.

Недељковић, Миле (1990): *Годишњи обичаји у Срба*. Београд: Вук Караџић.

Павковић, Никола (1984): „’Нови’ обичаји – стари ’bricolage’“, у: *Етнолошке свеске* V. Београд: Часопис Етнолошког друштва Србије, 83–90.

Пантић, Мирослав (1978): „Новопазарски записи Дубровчанина Сима Будманија из 1734. године“, у: *Из књижевне прошлости, студије и огледи*, коло LXXI, књига 476. Београд: Српска књижевна задруга, стр. 401–439.

Поповић, Зоран, Хивзо Голош, Сузана Спасовић, Есад Муртезић и Ферид Шкријељ (приред.) (2008): *Водич Историјског архива „Рас“ Нови Пазар*. Нови Пазар: Историјски архив „Рас“ Нови Пазар.

Прелић, Младена (1998): „Обнова светосавских прослава код Срба у Будимпешти“, у: *Гласник Етнографског института САНУ XLVII*. Београд: Етнографски институт САНУ, 121–134.

Радовић, Миодраг (1994): „Називи новопазарских улица“, у: *Новопазарски зборник* 18. Нови Пазар: Музеј „Рас“ Нови Пазар, 191–202.

Радовић, Амфилохије Митрополит црногорско-приморски и др. (ред.) (2007): *Свети Сава: принц и просветитељ*. Цетиње / Београд: Светигора / Новости.

Стојанов, Будимка. (2009/2010): „Кад се Свети Сава почео славити у школама“, у: *Сунчаник* 30. Бачка Паланка: Књижевни клуб „ДИС“, 26–28.

Тенеска, Љиљана. 1998. „Свети Сава у српским школама“, у: *Свети Сава у српским школама*. Београд: Педагошки музеј Београд, 6–20.

Тодоровић, Весна (ур.) (2012): *Српски православни буквар*. Београд / Цетиње: Митрополија Црногорско-приморска ИИУ „Светигора“ – Цетиње, Библиотека Дјечије књиге Коло.

Čelebi, Evlija (1967): *Putopis. Odlimci o jugoslovenskim zemljama*. Preveo, uvod i komentar napisao Hazim Šabanović. Sarajevo: Svjetlost.

Шкриванић, Гавро (1977): „Име Светог Саве у топономастици српских земаља“, у: *Свети Сава: споменица поводом осамстогодишњице рођења*. Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 367–374.

Nina Aksić

**ACTUALIZATION AND MARGINALIZATION OF RASTKO NEMANJIĆ – ST.
SAVA IN NEW PAZAR FROM THE BEGINING
OF THE XX CENTURY TO THE PRESENT**

The work will present processes of actualization and marginalization of Rastko Nemanjić – St. Sava through celebrating Savindan and naming institutions in New Pazar from the beginning of the XX century to the present. We're going to show ways of celebrating school fame in schools in New Pazar, changes to celebrations caused by certain changes in society, as well as the folk and religious festivities of Savindan. Besides this, will also be pointed out for the loss of the image of St. Sava from the public scene of New Pazar or by the name change, which will be specifically commented within the framework of political and socio-cultural changes. The aim of the work is to present the impact of historical and current socio-political circumstances on (non-) actualization of the image of St. Sava. Also, viewed from a cultural point of view, an attempt will be made to present a link between the impact of politics and the "needs" of society for the revitalization of faith and even the cult of St. Sava at a given moment.